

จริยธรรมเชิงคุณธรรมทางการเมืองตามทัศนะของอริสโตเติล*
THE POLITICAL VIRTUE ETHICS ACCORDING TO ARISTOTLE'S
PERSPECTIVE

พระมหาฉัตรชัย ปญฺญาวตฺตโน, พระสิทธิรักษ์ จันทสาโร, พระมหาณัฐพจน์ ขนติธโร

Phramaha Chatchai Panyawatthano, Phra Sitthirak Janthasaro,

Phramaha Natthapoj Khantitharo

วัดถ้ำสิงห์ จังหวัดชุมพร

Wat Tham Sing, Chumphon Province

Corresponding Author E-mail: chatchaiponsri@gmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์จริยธรรมเชิงคุณธรรมทางการเมืองตามทัศนะของอริสโตเติล พบว่า หลักจตุรธรรมมัชฌิมวิธี อันหมายถึง วิธีหรือหนทางสายกลางที่ใช้สำหรับประพฤติกิจการการบริหาร 4 ประการ อันประกอบด้วย 1. การรอบรู้หรือรอบคอบ 2. ความกล้าหาญ 3. ความรู้จักประมาณพอเหมาะ และ 4. ความยุติธรรม คุณธรรมเหล่านี้จัดเป็นเครื่องมือสำหรับพลเมืองและระบบการเมืองที่จะนำไปสู่การประพฤติกิจการการบริหารจัดการเพื่อเป้าหมาย คือ ความสุข กล่าวคือ พลเมืองจะต้องปฏิบัติตามกรอบกฎหมายอย่างเท่าเทียมและไม่ละเมิดสิทธิผู้อื่น มีความพอดีในการพอดีในการดำรงชีวิต ความกล้าหาญเชิงจริยธรรม และเรียนรู้ที่จะดำเนินตามคุณธรรม ในขณะที่ รัฐหรือระบบการเมืองก็ควรชักนำให้พลเมืองมีศีลธรรมและบังคับใช้กฎหมาย ใช้กระบวนการบริหารโดยหลักนิติธรรม แบ่งปันผลประโยชน์ด้วยความเสมอภาค และใช้กระบวนการยุติธรรมด้วยความเท่าเทียมและเสมอภาค

คำสำคัญ: จริยธรรม; คุณธรรม; การเมือง; อริสโตเติล

Abstract

This article aimed to analyze political virtue ethics according to Aristotle's perspective. The study found that the four principles of “Jaturadhammatjimavidhi,” which referred to the method or middle path used for behavior and administration, included 1. Prudence, 2. Courage,

*Received March 2, 2024; Revised June 29, 2024; Accepted July 7, 2024

3. Moderation, and 4. Justice. These virtues are a manual for citizens and the political system, leading to behavior and management for the goal of happiness; that is, citizens must comply with the legal framework equally and not infringe on the rights of others, be moderate in their lives, having moral courage, and learning to live with morality. In contrast, the state or political system should lead citizens to be ethical and enforce the law, using administrative processes based on the rule of law to share benefits equally and using the justice process with equality and equity.

Keywords: Ethics; Virtue; Politics; Aristotle

บทนำ

อริสโตเติล (Aristotle) เป็นนักปรัชญาคนสำคัญคนหนึ่งในยุครุ่งเรืองของปรัชญากรีก (Greek Philosophy) เกิดในปี 384 ก่อนคริสกาล เมื่ออายุ 17 ปี ได้เข้ารับการศึกษที่อคาเดมี (Academy) ของเพลโต (Plato) ณ กรุงเอเธนส์ (Athens) มีผลการเรียนยอดเยี่ยม หลังจากจบการศึกษาแล้วได้เดินทางไปที่มาซิเดียเพื่อเป็นอาจารย์สอนพระราชโอรสของกษัตริย์แห่งมาซิโดเนีย ซึ่งรู้จักกันในเวลาต่อมาในนามของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์มหาราช หลังจากท้อเล็กซานเดอร์มหาราชขึ้นครองราชย์ต่อจากพระราชบิดาและได้เข้าปกครองกรุงเอเธนส์แล้ว อริสโตเติลได้เดินทางกลับไปกรุงเอเธนส์อีกครั้งหนึ่งเพื่อก่อตั้งสถาบันการศึกษาของตนเองที่ชื่อว่าไลเซียม (Lyceum) ซึ่งสถาบันแห่งนี้ได้มีการวิจัยอย่างกว้างขวางในหลาย ๆ ด้าน นับตั้งแต่วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ จนถึงปรัชญาและการเมือง อริสโตเติลอยู่ที่นั่นได้เพียงปีเดียวก็สิ้นชีวิต ด้วยความเจ็บป่วย เมื่อปี 322 ก่อนคริสตกาล ขณะที่ยังอายุได้ 63 ปี (Stace, 1965)

อริสโตเติล (Aristotle) ได้ชื่อว่าเป็นจุดเริ่มต้นของจริยธรรมเชิงคุณธรรม (Edge & Groves, 1999) หรือเป็นบิดาของจริยธรรมเชิงคุณธรรม ซึ่งนักปรัชญาและนักวิชาการรุ่นหลังได้ใช้เป็นแหล่งในการอ้างอิงมายาวนานมากกว่าสองพันปี โดยอริสโตเติลได้เขียนงานไว้เป็นจำนวนมาก ซึ่งกลายเป็นพื้นฐานของวิชาการในสาขาต่าง ๆ และผลงานที่มีชื่อเสียงมากที่สุดที่เกี่ยวกับการเมือง คือ Politics ส่วนผลงานที่มีชื่อเสียงมากที่สุดที่เกี่ยวกับหลักจริยธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งจริยธรรมเชิงคุณธรรม คือ Nicomachean Ethics (ประโยชน์ส่งกลิ่น, 2563)

อริสโตเติล เห็นว่า คุณธรรมขั้นพื้นฐาน 4 ประการ คือ ความยุติธรรม ความรอบคอบ ความกล้าหาญอดทน ความรู้จักประมาณ คุณธรรมเหล่านี้เป็นตัวนำให้บุคคลมีชีวิตที่ดีและมีการกระทำที่ถูกต้อง (บุญมี แพนแก้ว, 2536) จริยธรรมเชิงคุณธรรมที่

อริสโตเติลได้วางรูปแบบและหลักการไว้ถือว่าเป็นรากฐานสำคัญในการดำรงชีวิตของมนุษย์ เพราะเป็นแบบแผนปฏิบัติที่ทำให้อยู่ในสังคมได้อย่างสงบสุข แนวคิดดังกล่าวได้รับการถ่ายทอดและบูรณาการเรื่อยมาเพื่อให้สอดคล้องเข้ากับแนวคิดและบริบทของสังคมแต่ละยุคสมัย

กลไกหลักที่สำคัญประการหนึ่งในการขับเคลื่อนประเทศ คือ “การเมือง” จะเข้าไปดำเนินการบริหารจัดการอย่างไร เพื่อให้กลุ่มคนต่าง ๆ อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุขและยอมรับได้ต่อการแบ่งปันผลประโยชน์และความต้องการของรัฐในการบริหารจัดการ แต่ถึงอย่างนั้น โลกในยุคปัจจุบันกลับต้องประสบกับวิกฤติการณ์ต่าง ๆ อันเนื่องมาจากกระแสของลัทธิทุนนิยมเสรีที่มุ่งเน้นในเรื่องของความโลภและการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว ด้วยเหตุนี้ เพื่อที่จะตอบโจทยดังกล่าว จึงมีความจำเป็นที่ต้องย้อนกลับไปพิจารณาและตีความแนวคิดเรื่อง “จริยธรรมเชิงคุณธรรม” ที่อริสโตเติลได้กล่าวเอาไว้เนื่องจากแนวคิดดังกล่าวมีนัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเมือง (Polis) และพลเมือง

จากเหตุผลดังที่ได้กล่าวมาข้างต้น จึงเป็นเหตุจูงใจที่ทำให้ผู้เขียนเลือกที่จะศึกษาบทความเรื่อง “จริยธรรมเชิงคุณธรรมทางการเมืองตามทัศนะของอริสโตเติล” เพราะแนวคิดและหลักการเกี่ยวกับจริยธรรมเชิงคุณธรรมของอริสโตเติลน่าจะเป็นทางเลือกที่สำคัญประการหนึ่งที่ทุกคนต้องให้ความใส่ใจศึกษาว่า มีหลักการหรือแนวคิดใดบ้างหรือไม่ต่อการนำเสนอที่จะแสวงหาทางออกต่อวิกฤติการณ์โลกปัจจุบันที่เป็นโลกแห่งทุนนิยม โดยมุ่งเน้นแต่การแสวงหากำไรและผลประโยชน์เป็นตั้ง จนละเลยคุณค่าด้านจริยธรรม

จริยธรรมเชิงคุณธรรมทางการเมืองของอริสโตเติล

อริสโตเติล ให้ความหมายว่า จริยธรรมเชิงคุณธรรม (Virtue Ethics) หมายถึง คุณลักษณะที่จะทำให้ปัจเจกชนทั้งหลายอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างมีความสุข (จำเริญรัตน์ เจือจันทร์, 2548) โดยที่อริสโตเติล เห็นว่า คุณธรรมเป็นเรื่องของการมีชีวิตที่ดีในชุมชน และการจะพัฒนาคุณธรรมเพื่อมีชีวิตที่ดีเช่นนั้นได้ จำเป็นต้องอาศัยบริบทที่เหมาะสม อันได้แก่ ชุมชน สถาบันทางสังคม หรือรัฐที่ดี (ปกรณ สิมหส์สุริยา, 2554) ฉะนั้น ปรัชญาการเมืองของอริสโตเติลมุ่งที่จริยธรรมเป็นประการสำคัญ ทั้งนี้เพื่อวางมาตรฐานความประพฤติปฏิบัติและข้อวัตรทางศีลธรรมจรรยา อันหมายถึง กฎหมายที่ซึ่งแจกแจงออกเป็นแบบแผนทางสังคม และระบอบการปกครอง รวมทั้งมาตรฐานทางจริยธรรมที่ราษฎรจะต้องประพฤติปฏิบัติตาม

1. หลักจตุรธรรมของอริสโตเติล

คำว่า จตุรธรรม ในบริบทนี้ ผู้เขียนหมายถึง จริยธรรมเชิงคุณธรรมของอริสโตเติล มี 4 ประการ ตามรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ความรอบรู้ อริสโตเติล (Aristotle) ได้วางกรอบของคุณธรรมข้อนี้ว่า ความรอบรู้จะต้องได้ฝึกปฏิบัติจนเคยชิน จึงจะเรียกว่า “รู้จริง” อย่างไรก็ดี อาจมีคำถามว่าความรู้คือคุณธรรมจริงหรือไม่ ศาสตราจารย์กิริติ บุญเจือ ราชบัณฑิตปรีชาตอบไว้ว่า “ถ้าความรู้หมายถึง ความรู้ที่ได้มีการฝึกปฏิบัติจนเคยชิน และปฏิบัติได้สม่ำเสมอเป็นอาจิมแล้ว ผู้ที่มีความรู้เช่นนี้ย่อมจะมีคุณธรรมอย่างแน่นอน” (กิริติ บุญเจือ, 2551) ฉะนั้น ความรอบรู้ที่เป็นลักษณะจำเป็นของความประพฤตินั้นมิได้หมายถึงการมีความรู้มาก แต่หมายถึง การเล็งเห็นหรือการหยั่งรู้ได้ง่ายและชัดเจนว่าอะไรควรประพฤติ อะไรไม่ควรประพฤติ การแสวงหาความรู้มีส่วนช่วยให้เกิดความรอบรู้แต่ทว่าความรู้รอบอันลึกซึ้งส่วนมากเกิดจากการคิดคำนึงและประสบการณ์ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, 2550)

2. ความกล้าหาญ คำว่า “ความกล้าหาญ (Courage) อริสโตเติลได้ให้ความหมายว่า “ความกลัวในสิ่งที่ควรจะต้องกลัว แต่สามารถอดทนกับความกลัวด้วยความมั่นใจด้วยเหตุผลที่ถูกต้อง เหตุผลที่ถูกต้องตามที่อริสโตเติล กล่าวคือ เพื่อประโยชน์ในเกียรติและความสูงส่ง” (Brett, 2009) และยังได้กล่าวยกย่องว่า “ความกล้าหาญ” เป็นต้นกำเนิดแห่งคุณธรรมทั้งหลาย ทั้งนี้เนื่องจากการรักษาคุณธรรมต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นความยุติธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต ความมั่นคงต่อหลักการ การเห็นประโยชน์ส่วนรวมก่อนประโยชน์ส่วนตนนั้น ทำได้ยากกว่าการละเมิดหรือละทิ้งคุณธรรมเหล่านี้ และต้องอาศัยความกล้าหาญเท่านั้นที่จะดำรงคุณธรรมเหล่านี้ให้เกิดขึ้นภายในองค์กร และความกล้าหาญนี้จะทำให้คนเอาชนะความกลัวลง เย้ายวนต่าง ๆ และยึดถือแต่สิ่งที่ดีงามโดยไม่สั่นคลอน (พระปริยัติธาดา, 2558)

3. การรู้จักประมาณ อริสโตเติล หมายถึง ความพอเหมาะพอดีในการแสวงหาความเพลิดเพลินทางกาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเพลิดเพลินเหล่านั้นมีอยู่ในสัตว์ชั้นต่ำ การรู้จักบังคับใจมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับความรู้จักประมาณ แต่มีความแตกต่างจากความรู้จักประมาณ เพราะข้อเท็จจริงที่ว่า คนที่รู้จักการบังคับใจมีความปรารถนารุนแรง ส่วนคนที่รู้จักประมาณไม่มีความปรารถนาเช่นนั้น และสามารถอยู่เหนือความปรารถนาเช่นนั้น และสามารถอยู่เหนือความปรารถนาเหล่านั้นโดยสิ้นเชิง (ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์, 2543) คุณธรรมการรู้จักประมาณช่วยให้รู้ว่าอะไรควรอยู่ในขอบเขตแค่ไหน การไม่ใช้สัญชาตญาณเลยจะทำให้เป็นคนไร้พลังและไร้ประโยชน์ การใช้สัญชาตญาณเกินขอบเขตก็มักจะก่อความเดือดร้อน จึงต้องฝึกให้รู้จักอยู่ในขอบเขตอันควรในแต่ละสภาพและฐานะของบุคคล (อเนก นาครเจริญ, 2554)

4. ความยุติธรรม อริสโตเติล กล่าวว่า สิ่งประเสริฐในการเมือง คือ ความยุติธรรม (โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์, 2562) ซึ่งความยุติธรรมนั้นต้องเป็นไปในลักษณะอัตราส่วน นั่นคือ ตามความเหมาะสมของคุณภาพความสามารถของแต่ละบุคคล (ทินพันธ์

นาคะตะ, 2546) ความยุติธรรม คือ คุณธรรมทางสังคม ประการหนึ่งซึ่งเกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และคุณธรรมเรื่องความยุติธรรมนี้จะใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพต่อเมื่อนุชย์ได้ปลดปล่อยตัวเองจากแรงผลักดันของความเห็นแก่ตัวอย่างยิ่ง (Edgar Bodenheimer, 1999) อริสโตเติล ได้แบ่งความยุติธรรมออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ความยุติธรรมโดยธรรมชาติ หมายถึง หลักความยุติธรรมซึ่งมีลักษณะเป็นสากล ใช้ได้ต่อมนุษย์ทุกคน ไม่มีขอบเขตจำกัด และอาจค้นพบได้โดย “เหตุผลบริสุทธิ์” ของมนุษย์

2. ความยุติธรรมตามแบบแผน หมายถึง ความยุติธรรมซึ่งเป็นไปตามตัวบทกฎหมายของบ้านเมืองหรือธรรมเนียมปฏิบัติของแต่ละสังคมหรือชุมชน ความยุติธรรมลักษณะนี้อาจเข้าใจแตกต่างกันตามแต่ละสถานที่และอาจเปลี่ยนแปลงได้ตามกาลเวลาหรือตามความเหมาะสม (Aristotle, 1684)

อริสโตเติล เชื่อว่า ความยุติธรรม คือ การปฏิบัติตามกฎหมายและปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างเท่าเทียม สำหรับกฎหมายนั้น ถือเป็นกฎหมายที่มีอำนาจบังคับใช้อย่างถูกต้องก็ต่อเมื่อกฎหมายนั้นมีจุดมุ่งหมายเสริมสร้างสิ่งที่ดีให้แก่ทุก ๆ ส่วน และทุก ๆ คนในสังคม รวมทั้งใช้บังคับแก่ผู้มีหน้าที่ต้องทำในแต่ละด้าน ให้ทำตามหน้าที่นั้นเพื่อบรรลุเป้าหมายสูงสุด ทั้งของตนเองและส่วนรวม (โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์, 2562) ด้วยเหตุนี้ คุณธรรมด้านความยุติธรรม นอกจากจะยังประโยชน์แก่บุคคลผู้ยึดถือแล้วยังก่อประโยชน์แก่สังคมส่วนรวมด้วย

กล่าวได้ว่า หลักจริยธรรมเชิงคุณธรรมเป็นเหมือนแม่บทสำหรับพลเมืองให้ประพฤติปฏิบัติเพื่อความเป็นปกติของสังคม ประกอบด้วยหลักคุณธรรม 4 ประการ ได้แก่

1. หลักความรอบรู้ เป็นความรู้ที่ประกอบด้วยการปฏิบัติหรือการดำเนินตามคุณธรรม
2. ความกล้าหาญ คือ การกล้าเผชิญต่อความกลัวและอดทนต่อความกลัวด้วยเหตุผล
3. การรู้จักประมาณตนหรือความพอควรโดยการฝึกตนให้อยู่ในสภาพและฐานะตามบุคคล และ
4. ความยุติธรรม คือ การปฏิบัติตามกรอบของกฎหมายและปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างเท่าเทียมและมีความเสมอภาค

2. เครื่องมือตัดสินจริยธรรมเชิงคุณธรรมทางการเมืองของอริสโตเติล

อริสโตเติลได้พยายามอธิบายคุณธรรมโดยใช้หลัก “ทางสายกลาง” เป็นเครื่องมือในการกำหนดว่าลักษณะของคนที่มีจริยธรรมเชิงคุณธรรมเป็นอย่างไร ดังที่เขากล่าวว่า “ทางสายกลางอยู่ระหว่างความเกินและความขาด ข้ำพเจ้าเรียกทางสายกลางในความสัมพันธ์ของสิ่งใดก็ตามที่มีความห่างจากจุดสุดโต่งอย่างเท่ากัน” (Aristotle, 1684) จึงแสดงให้เห็นว่า จริยธรรมเชิงคุณธรรมตามความคิดของอริสโตเติล คือสิ่งที่อยู่ระหว่างความสุดโต่งสองด้าน โดยด้านหนึ่งเป็นความเกิน ส่วนอีกด้านหนึ่งเป็นความขาด

ตัวอย่างเช่น เมื่อเราพูดว่า คนๆ หนึ่งใช้ชีวิตอยู่อย่างพอเพียง นั้นย่อมหมายความว่า เขามีได้มีชีวิตที่หรูหราฟุ่มเฟือยและในทางกลับกันเขาก็ได้มีชีวิตที่ขัดสนหรือประกอบตนด้วยความตระหนี่ถี่เหนียวมากเกินไป

จะอย่างไรก็ดี ประเด็นที่ผู้เขียนสนใจคือ คำว่า “ทางสายกลาง” มาจากคำว่า “Mean” กินกว้างแคไหน ขนาดเท่าไร อย่างไร ในประเด็นนี้ อริสโตเติล ได้นำเสนอประเด็นนี้เอาไว้ที่น่าสนใจว่า “ระดับหรือจำนวนที่เหมาะสมนี้ไม่ใช่เป็นการคำนวณในเชิงคณิตศาสตร์เพื่อหาค่าที่อยู่กึ่งกลาง แต่เป็นการตัดสินภายใต้ความสัมพันธ์ระหว่างผู้ที่เกี่ยวข้องในแต่ละสถานการณ์ เช่น จำนวนอาหารที่เหมาะสมสำหรับนางแบบ ย่อมแตกต่างจากจำนวนอาหารที่เหมาะสมของนักมวยปล้ำ เป็นต้น” (ประโยชน์ สงกลิ่น, 2563) โดยนัยนี้ ในวิถีปฏิบัตินั้น สำหรับการรับประทานอาหาร เราไม่สามารถสรุปได้ชัดเจนว่าควรบริโภคในระดับปริมาณของอาหารเท่าไรจึงจะพอเหมาะกับความต้องการของร่างกายของตนเอง เพราะความปรมาณของผู้บริโภคแต่ละคนเกี่ยวข้องกับปัจจัยหลาย ๆ อย่าง เช่น อายุ อาชีพ การดำเนินชีวิต สภาพแวดล้อม สุขภาพ จึงทำให้ผู้บริโภคต้องการระดับปริมาณทางอาหารที่แตกต่างกันไป แต่วิธีการที่ผู้บริโภคที่เป็นสายกลางตามนัยของอริสโตเติลนั้น ก็คือ ผู้บริโภคควรตระหนักและควรหลีกเลี่ยง คือ การบริโภคมากเกินไป และการบริโภคน้อยเกินไป

ฉะนั้น คำว่า ทางสายกลาง ในทัศนะของอริสโตเติล ไม่สามารถกำหนดเป็นตัวเลขทางสถิติอย่างเช่น คณิตศาสตร์ได้ ทั้งนี้เพราะ ทางสายกลางเป็นศิลปะการจัดการอารมณ์ให้เหมาะสมกับกาลเทศะและบุคคล โดยอาศัยเหตุผลและแรงจูงใจที่สมควร ทางสายกลางของคนคนหนึ่งอาจจะไม่เหมือนกับของคนอีกคนหนึ่ง ขึ้นอยู่กับการใช้เหตุผลหรือปัญญาของแต่ละบุคคล สถานการณ์ สถานที่ สภาพแวดล้อมและบุคคลที่เกี่ยวข้องเป็นกรณีไป

ในการตัดสินหลักจริยธรรมเชิงคุณธรรม ผู้เขียนจะนำหลักจริยธรรมที่เป็นแผนแม่บทของอริสโตเติลมาอธิบาย ดังนี้

1. ความรอบรู้ เมื่อกล่าวถึงความรู้ อริสโตเติลมองว่า ความรู้นั้นจะเป็นคุณธรรมได้ก็ต่อเมื่อบุคคลนั้นได้ฝึกหัด ปฏิบัติตามคุณธรรม จึงจะเรียกว่า จริยธรรมเชิงคุณธรรมด้านความรู้ ดังที่ท่านให้ความเห็นว่า ลำพังแต่เพียงความรู้คุณธรรมเท่านั้นไม่อาจทำให้คนมีคุณธรรมได้ จะต้องเพิ่มการฝึกหัดปฏิบัติตามคุณธรรมเข้าไปด้วยจึงจะช่วยให้ได้ เพียงแต่ความรู้อย่างเดียวยังไม่เพียงพอ จำต้องอาศัยการปฏิบัติเสริมเข้าอีก (พัน ดอกบัว, 2544) ทัศนะดังกล่าว แสดงให้เห็นว่า ความรอบรู้ต้องคู่กับการปฏิบัติ หากบุคคลที่มีความรอบรู้ในคุณธรรม แต่หากไม่มีการปฏิบัติก็จะเปล่าประโยชน์ อาจจะเป็นแค่ “บุรุษโบลานเปล่า” เพราะยังไม่รู้ว่าเมื่อต้องปฏิบัติจริง ๆ จะสามารถเอาชนะอุปสรรคต่าง ๆ ได้ตลอดรอดฝั่ง

หรือไม่ มีคนจำนวนไม่น้อยที่ในบรรยากาศหนึ่งเป็นคนเรียบร้อย แต่อีกบรรยากาศหนึ่งประพฤติตัวตรงกันข้าม ทั้งนี้แล้วแต่ความเคยชิน ความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอดมีถมไป (กิริต บุญเจือ, 2551)

อย่างไรก็ดี แกนกลางของความรอบรู้ ก็คือ การปฏิบัติตามแนวสายกลางระหว่าง การไม่ฉลาดจนเกินไปและไม่โง่งจนเกินไป ซึ่งการที่มีความรอบรู้ที่ “ขาด” และ “เกิน” ก็อาจจะเข้าสำนวนที่ว่า “โง่งนก็มักถูกตวาด ฉลาดนั้ก็มักถูกระแวง” โดยนัยนี้ อาจมีคำถามว่า เหตุที่พลเมืองไม่ควรฉลาด รอบรู้ และรอบคอบมากเกินไปจะส่งผลเสียอย่างไร คำตอบ ก็คือ การฉลาดมากจนเกินไปจะทำให้เกิดภาวะตื่นตัวมากเกินไป เป็นคนเจ้าระเบียบ เข้ากับสังคมได้ยาก ในขณะที่การที่โง่งจนเกินไป ก็อาจจะทำให้เกิดความประมาท เกิดความเขลาในการดำรงชีวิตได้

2. ความกล้าหาญ ตามหลักการอริสโตเติลแล้ว การที่มนุษย์มีอารมณ์ที่แข็งแกร่งมากเกินไปหรืออ่อนแอเกินไปย่อมถือว่า มีสอดรับกันกับคุณธรรมทั้งคู่ แต่กลับกลายเป็นความชั่ว กล่าวคือ ความกล้าหาญ เหตุที่สิ่งนี้เป็นคุณธรรมก็เนื่องมาจากการแสดงอารมณ์ ความรู้สึกที่ตั้งอยู่บนทางสายกลาง กล่าวคือ ประกอบด้วยความพอเพียงภายในตัวเองอยู่แล้ว เพราะหากมีความกล้าหาญมากเกินไปมันจะกลายเป็นความบ้าบิ่น และในทางกลับกันถ้ามีความกล้าไม่มากพอเราจะรู้สึกกลัวจนกลายเป็นความขลาด ซึ่งตามทัศนะของอริสโตเติลในกรณีนี้ ความบ้าบิ่นและความขลาดอันเป็นความสุดโต่งทั้งสองด้านต่างก็เป็นความชั่วทั้งสิ้น ไม่สามารถนำไปสู่ชีวิตที่พอเพียงได้ (พระราชวรมนู (ประยูร ธรรมจิตโต, 2540)

3. การรู้จักประมาณ อริสโตเติลได้ยกเอาคุณธรรมของความรู้จักประมาณ (Temperance) ขึ้นมาเป็นตัวอย่างเพื่อแสดงให้เห็นว่า คุณธรรมดังกล่าวสามารถใช้กำกับบุคคลประพฤติปฏิบัติอยู่ในทางสายกลางได้อย่างไร โดยเขาได้ชี้ให้เห็นว่า คุณธรรมข้อนี้เป็นคุณธรรมที่ใช้เพื่อจัดการกับความต้องการหรือความปรารถนา (Desires) คุณธรรมของการรู้จักประมาณจึงเกี่ยวกับการจัดการที่เหมาะสมของความต้องหรือความปรารถนาที่จะนำไปสู่ความสนุกสนานเพลิดเพลิน ความหมายที่เป็นแกนกลางของความพอประมาณสำหรับอริสโตเติล ก็คือ การปฏิบัติตามแนวทางสายกลางระหว่างการหมกมุ่นมากเกินไปกับความสนุกสนานเพลิดเพลินหรือความมกมากในกามและการให้ความสนใจกับความสนุกสนานเพลิดเพลินน้อยเกินไปหรือการไร้ความรู้สึก โดยนัยนี้ การไม่สนใจในการหาความสนุกสนานเพลิดเพลินในชีวิตก็ถือเป็นการล้มเหลวทางจริยธรรม เช่นเดียวกับการล้มเหลวทางจิตรศาสตร์ที่เกิดจากการหมกมุ่นอยู่ในความสนุกสนานเพลิดเพลินมากเกินไป

อริสโตเติลได้อธิบายต่อไปว่า ชนิดของความสนุกสนานเพลิดเพลินซึ่งก่อให้เกิดปัญหาทางด้านจริยธรรมมักจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการสัมผัสทางร่างกายกับวัตถุที่น่า

เฟลิตเฟลนใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาหาร เครื่องดื่มและเพศสัมพันธ์ โดยอริสโตเติลเห็นว่า ถ้าบุคคลใช้เวลาและเงินตราทั้งหมดเพื่อแสวงหาสิ่งเหล่านี้ย่อมไม่สามารถเข้าถึงสิ่งที่เป็นคุณธรรมได้ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ผู้ที่หมกมุ่นในกามและความบันเทิงเรีงรมย์มากเกินไปจะนำไปสู่การขาดความรับผิดชอบ โดยหันไปให้ความสำคัญกับความสนุกสนาน เฟลนเฟลนมากกว่า (ประโยชน์ ส่งกลิ่น, 2563) ดังนั้น มนุษย์จึงควรเติมเต็มศักยภาพของความสูงส่งให้มากขึ้น และไม่ลดเกียรติของตนเองโดยการปล่อยตัวให้หมกมุ่นอยู่กับกามและความสนุกสนานเฟลิตเฟลนในระดับเดียวกับสัตว์โลกชนิดอื่น

4. ความยุติธรรม เนื่องจากว่า อริสโตเติล ได้กำหนดเครื่องมือตัดสินคุณธรรมที่ “ทางสายกลาง” ความยุติธรรมสำหรับอริสโตเติล จึงหมายถึง การอยู่ตรงกลางหรือความพอดีระหว่างการยอมให้สิทธิตนถูกล่วงล้ำน้อยเกินไปกับการล่วงสิทธิของคนอื่นมากเกินไป (วรยุทธ ศรีวรกุล, 2542)

อย่างไรก็ดี อาจมีคำถามว่า ทางสายกลางของการยอมให้สิทธิตนถูกล่วงล้ำน้อยเกินไปกับการล่วงสิทธิของคนอื่นมากเกินไป สามารถกระทำได้อย่างไร คำตอบก็คือความยุติธรรม ได้แก่ การให้แก่ทุกคนและแต่ละคนตามความเหมาะสม ดังที่ อริสโตเติล ได้นิยามว่า “นั่นคือ เราต้องรู้ว่าเรามีกำลังให้เท่าไร ควรให้แก่ใครเท่าไรและอย่างไร” (เมธา หริมเทพาธิป, 2565) รัฐต้องให้อิสระและเสรีภาพแก่พลเมืองอย่างเพียงพอและในขณะเดียวกัน รัฐก็ต้องทำการควบคุมความประพฤติของพลเมืองไปด้วย แต่ทั้งนี้ต้องไม่มากหรือน้อยจนเกินไป ดังนั้น แกนกลางของความยุติธรรม ก็คือ การปฏิบัติตามแนวทางสายกลางระหว่างการยอมให้สิทธิตนถูกล่วงล้ำน้อยเกินไปกับการล่วงสิทธิของคนอื่นมากเกินไป กล่าวอีกนัยหนึ่ง คุณธรรมของความยุติธรรมจึงเกี่ยวกับการจัดการที่เหมาะสมของการไม่ยอมให้สิทธิตนของถูกล่วงล้ำจนเกิดการขาดความรับผิดชอบและการล่วงล้ำสิทธิเสรีภาพของคนอื่นจนเกิดการละเมิดสิทธิของผู้อื่นนั่นเอง

การปฏิบัติทางสายกลางซึ่งเป็นเครื่องมือในการตัดสินเกี่ยวกับจริยธรรมเชิงคุณธรรมสามารถสรุปเป็นตารางได้ดังนี้

ทางตั้ง	ทางสายกลาง	ทางหย่อน
เจ้าระเบียบ	ความรอบรู้	ความเขลา
ความขำขัน	ความกล้าหาญ	ความขี้ขลาด
ความเฟลิตเฟลน	ความรู้จักประมาณ	การไร้ความรู้สึก
ขาดความรับผิดชอบ	ความยุติธรรม	ละเมิดสิทธิเสรีภาพผู้อื่น

จากที่กล่าวมา แสดงให้เห็นว่า จริยธรรมเชิงคุณธรรม (Virtue Ethics) เกิดจากการฝึกหัดปฏิบัติจนกลายเป็นนิสัยในการเลือกทางสายกลาง (Mean) ระหว่างความไม่ตึงเกินไป (Excess) และความไม่หย่อนเกินไป (Deficiency) เช่น ความกล้าหาญเป็นทางสายกลางระหว่างความบ้าบิ่นและความขลาดกลัว เป็นต้น

การประยุกต์หลักจริยธรรมเชิงคุณธรรมทางการเมืองของอริสโตเติลมาปรับใช้ในปัจจุบัน

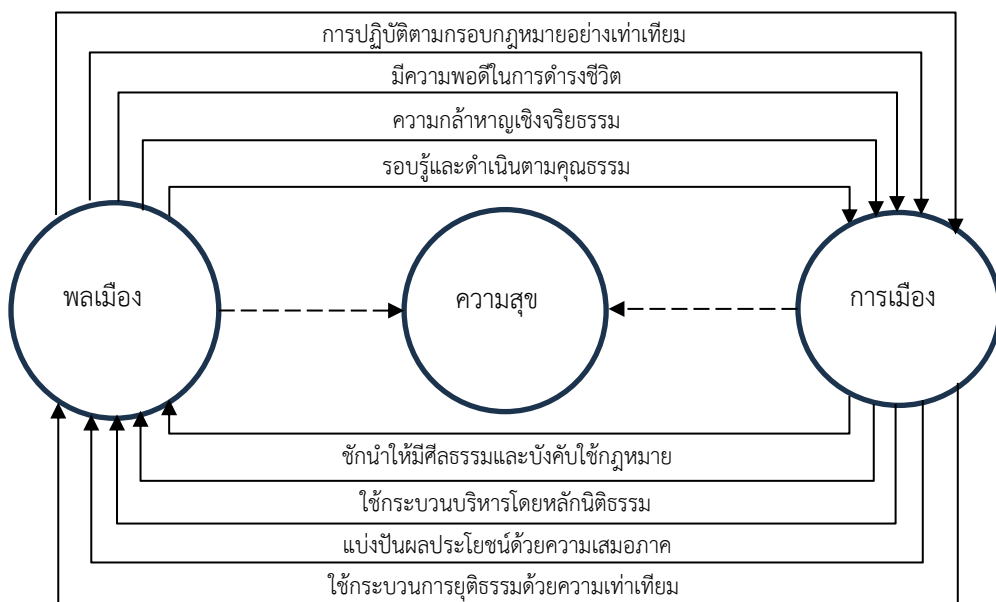
ในทัศนะของอริสโตเติล มองว่า จุดมุ่งหมายของการเมืองคือคุณธรรมและความสุขของพลเมือง และพลเมืองต้องอุทิศตนอย่างเต็มที่เพื่อรัฐและเพื่อการดำรงอยู่ของรัฐ (พินดอบัว, 2544) ด้วยเหตุนี้ พลเมืองและการเมืองจะเข้าสู่เป้าหมายได้จำเป็นอย่างยิ่งต้องอาศัยการร่วมมือทั้งฝ่ายพลเมืองและฝ่ายรัฐหรือการเมือง ดังนี้

1. พลเมืองต้องอุทิศตนและปฏิบัติเพื่อการดำรงอยู่ของรัฐ ประกอบด้วย 1. ปฏิบัติสิ่งต่าง ๆ ด้วยความรอบรู้และรอบคอบ ดำรงตนอยู่ในกรอบของกฎหมาย ไม่ละเมิดศีลธรรม เป็นต้น 2. ความกล้าหาญทางจริยธรรม ยืนหยัดและต่อสู้กับสิ่งที่ไม่เป็นธรรมโดยไม่เกรงกลัว 3. การรู้จักประมาณตนหรือความพอควร มีความพอเหมาะพอดีในการดำรงตน 4. ความยุติธรรม คือ การปฏิบัติตามกฎหมาย ความเท่าเทียมทางสังคมและการปฏิบัติที่เป็นธรรมอย่างเสมอภาค

2. รัฐ (Polis) ควรต้องเพียรพยายามเพื่อให้ได้มาซึ่งจริยธรรมเชิงคุณธรรม กล่าวคือ 1. ความรอบรู้หรือรอบคอบ ซึ่งเป็นที่มาของการปฏิบัติตนอย่างชาญฉลาดและมีเหตุผล รัฐควรจัดสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมเพื่อชักนำให้พลเมืองมีศีลธรรม ในขณะเดียวกันก็บังคับใช้กฎหมายเพื่อใช้เป็นเครื่องมือสำหรับดำเนินการให้บรรลุเป้าหมายอย่างหนึ่งอย่างใดของสังคม และมีสภาพบังคับเป็นเครื่องมือในการทำให้บุคคลในสังคมต้องปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ คำสั่ง หรือข้อบังคับนั้น 2. ความกล้าหาญ รัฐควรมีควมมีแนวโน้มนหรือพฤติกรรมที่มีความกล้าหาญในการต่อสู้กับอำนาจที่ไม่ชอบธรรมด้วยหลักนิติธรรม 3. ความรู้จักประมาณหรือความพอควร รัฐควรต้องจัดการบริหารในด้านต่าง ๆ ให้พลเมืองได้รับการแบ่งปันผลประโยชน์ด้วยความเสมอภาคและพอควรอย่างเท่าเทียม 4. ความยุติธรรม รัฐจะต้องปฏิบัติต่อพลเมืองให้เท่าเทียมกัน โดยไม่แบ่งแยก เพศ เชื้อชาติ ศาสนา รวมทั้งไม่ลำเอียงเข้าข้างพวกของตน มีกระบวนการยุติธรรมที่เข้าถึงได้ง่าย มีมาตรฐานตามหลักสากล ทันสมัยและต้องเป็นธรรม

องค์ความรู้ใหม่

การศึกษาเกี่ยวกับจริยธรรมเชิงคุณธรรมทางการเมืองของอริสโตเติล พบว่า ระบบการเมืองหรือรัฐมีความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก กล่าวคือ “ถ้าระบบการเมืองดีก็จะทำให้พลเมืองอยู่อย่างมีความสุข ถ้าพลเมืองดีก็จะทำให้การบริหารการเมืองราบรื่น” ซึ่งเป้าหมายของรัฐและพลเมืองก็คือ ความสุข การที่จะทำให้เกิดเป้าหมายนั้นได้ก็ต้องอาศัยหลักจริยธรรมเชิงคุณธรรม ซึ่งผู้เขียนใช้คำว่า “หลักจตุรธรรมมัชฌิมวิธี” อันหมายถึงเครื่องมือหรือวิธีการทางสายกลางในการประพาดิคุณธรรม 4 ประการระหว่างพลเมืองกับการเมือง ดังโมเดลที่แสดงได้ดังนี้

ภาพที่ 1 หลักจตุรธรรมมัชฌิมวิธี

สรุป

จากการศึกษาเรื่อง “จริยธรรมเชิงคุณธรรมทางการเมืองของอริสโตเติล” นั้น ผู้เขียนได้เกริ่นนำในบทนำแล้วว่า กลไกหลักที่สำคัญประการหนึ่งในการขับเคลื่อนประเทศคือ “การเมือง” ด้วยเหตุนี้จึงนำไปสู่การแสวงหาคำตอบที่ว่า อริสโตเติลมีหลักการหรือแนวคิดใดบ้างที่จะเป็นคู่มือในการนำมาดำเนินกิจกรรมทางการเมืองเพื่อที่จะแสวงหาทางออกของวิกฤติต่าง ๆ จากโลกของทุนนิยมที่มุ่งเน้นแต่การแสวงหากำไรแต่กลับเพิกเฉย

ต่อหลักจริยธรรม ซึ่งจากการศึกษาวิเคราะห์ในทุกแง่มุมทำให้พบคำตอบที่น่าสนใจหลายประเด็น มีประเด็นหลัก ๆ (Core Issues) ที่ถือว่าเป็นหัวใจของการศึกษา ดังต่อไปนี้

1. จริยธรรมเชิงคุณธรรมทางการเมืองของอริสโตเติล เป็นวิถีอันนำมนุษย์ไปสู่จุดมุ่งหมายคือความดีนั้น ได้แก่ คุณธรรม อันเกิดจากการทำหน้าที่คือการใช้เหตุผลอันเป็นแก่นแท้ของมนุษย์เป็นเครื่องมือในการดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง และเป็นความดีที่สมบูรณ์ในตัวเองหรือเป็นจุดมุ่งหมายของการกระทำ ประกอบด้วยคุณธรรม 4 ประการ ได้แก่ 1. การดำเนินตามความรอบรู้หรือความรอบคอบ 2. มีความกล้าหาญและอดทนต่อความกลัว 3. ความรู้จักประมาณในการต่อต้านสิ่งที่เกินความพอดี และ 4. มีความยุติธรรมต่อการปฏิบัติตามตัวบทกฎหมาย

อย่างไรก็ดีการที่พลเมืองที่ดีในสังคมได้นั้นจะต้องได้รับการปลูกฝังและฝึกฝนจนเป็นนิสัย กล่าวคือ ประการแรกต้องเรียนรู้เสียก่อนว่าอะไรเป็นคุณธรรม จากนั้นก็ลงมือปฏิบัติตาม คุณธรรมจึงเป็นเรื่องฝึกหัด ไม่ใช่ทฤษฎี คนดีจึงเป็นคนที่ผ่านกระบวนการฝึกหัดซ้ำแล้วซ้ำเล่าจนกลายติดเป็นนิสัย ซึ่งวิธีการฝึกฝนและปฏิบัติตามหลักคุณธรรมจะต้องอาศัยเครื่องมือในการพิจารณาที่เรียกว่า “ทางสายกลางหรือหลักมัชฌิมาปฏิปทา” โดยทางสายกลางไม่สามารถกำหนดเป็นมาตรวัดหรือตัวเลขได้ ซึ่งพลเมืองจะเป็นคนดีได้นั้นจะต้องพยายามหาแกนกลางของการแสดงออกได้ให้ เช่น คนที่กลัวมากเกินไปจะกลายเป็นคนขลาด ส่วนที่กลัวเกินไปก็เป็นคนบ้าบิ่น ฉะนั้นคนดีและมีเหตุผลจะใช้ความกล้าที่เหมาะสมโดยไม่กลัวหรือไม่บ้าจนเกินควร หรือ การใช้จ่ายเงินทองถ้าอดออมมากเกินไปก็จะกลายเป็นคนตระหนี่ ถ้าใช้จ่ายมากเกินไปก็จะกลายเป็นคนสุรุ่ยสุร่าย การรู้จักประมาณตน จึงเป็นหลักจริยธรรมเชิงคุณธรรมตามแนวคิดของอริสโตเติล

2. การประยุกต์หลักจริยธรรมเชิงคุณธรรมทางการเมืองของอริสโตเติลมาปรับใช้ในปัจจุบัน จากการศึกษาพบว่า หลักจริยศาสตร์เชิงคุณธรรม อริสโตเติลไม่ใช่แค่เพียงต้องการให้มนุษย์ให้ฐานะพลเมืองที่ต้องเรียนรู้และปฏิบัติตาม หากแต่ในส่วนของระบบการเมือง (Political System) หรือรัฐ (Polis) ก็ต้องนำมาเป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการ เพราะการก่อตัวเกิดรัฐได้นั้น เริ่มจากปัจเจกบุคคล แล้วขยายออกไปเป็นครอบครัว หมู่บ้าน ชุมชน และเป็นนครรัฐในที่สุด ฉะนั้น การอยู่ร่วมกันของมนุษย์ในรัฐหรือประเทศจึงมีความเกี่ยวพันและสัมพันธ์กันอยู่ เมื่อการเมืองในประเทศนั้นอยู่ในสถานะที่ดีก็จะสามารถนำไปสู่การยกระดับคุณภาพชีวิตของผู้ในประเทศนั้นได้ และหากประชาชนเป็นคนดีมีศีลธรรม ก็จะทำให้การเมืองการปกครองราบรื่น ไม่สะดุดหรือติดขัดในการดำเนินกิจกรรมการบริหารในด้านต่าง ๆ และในท้ายที่สุด ก็จะทำให้มนุษย์และรัฐบรรลุเป้าหมายก็คือ ความสุข นั่นเอง

เอกสารอ้างอิง

- กิริติ บุญเจือ. (2551). *คู่มือจริยศาสตร์ตามหลักวิชาการสากล*. กรุงเทพฯ: เซน ปรีนติ้ง.
- จำเริญรัตน์ เจือจันทร์. (2548). *จริยศาสตร์ : ทฤษฎีจริยธรรมสำหรับนักบริหารการศึกษา*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- ชัยวัฒน์ อัดพัฒน์. (2540). *จริยธรรม*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ทินพันธุ์ นาคะตะ. (2546). *วิถีชีวิตไทย: วัฒนธรรมทางการเมืองของคนรุ่นใหม่*. กรุงเทพฯ: หจก. สหยาบบล็อกและการพิมพ์.
- บุญมี แผ่นแก้ว. (2536). *ปรัชญาศาสนา*. กรุงเทพฯ: ศรีอุทุมพร ณ ศรีลำดวน.
- ปกรณ สิงห์สุริยา. (2554). *จริยธรรมเชิงคุณธรรม*. สืบค้น 20 มกราคม 2567, จาก <https://shorturl.asia/Q3TGa>
- ประโยชน์ ส่งกลิ่น. (2563). *จริยธรรมในการบริหารรัฐกิจสำหรับศตวรรษที่ 21*. มหาสารคาม: โครงการผลิตและเผยแพร่ตำราและผลงานวิชาการวิทยาลัยการเมืองการปกครอง มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.
- พระปริยัติธาดา. (2558). *ความกล้าหาญทางจริยธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาท (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา)*. พระนครศรีอยุธยา: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระราชวรมนี (ประยูร ธมมจิตโต). (2540). *ปรัชญากรีก: บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก*. กรุงเทพฯ: ศยาม.
- พิน ดอกบัว. (2544). *ปวงปรัชญากรีก (พิมพ์ครั้งที่ 2)*. กรุงเทพฯ: ศยาม.
- เมธา หริมเทพาธิป. (2565). *เอกสารประกอบการสอนรายวิชาปรัชญาและจริยธรรม สมัยใหม่ (PHE 8107)*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา.
- วรยุทธ ศรีวรกุล. (2542). มโนทัศน์ของความยุติธรรม. *วารสารแสงธรรมปริทัศน์*, 23(3), 41-58.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2550). *ข้อริเริ่มระดับโลกว่าด้วยการศึกษาต้องมาก่อน*. กรุงเทพฯ: พริกหวานกราฟฟิก.
- โสรัจจ์ หงศ์ลดารมภ์. (2562). *ปรัชญาทั่วไป*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อเนก นาคเจริญ. (2554). *การพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียนนักศึกษา กรณีศึกษาโรงเรียนธีรภาดราเทคโนโลยี สังกัดสำนักบริหารงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน กระทรวงศึกษาธิการ (ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา)*. มหาสารคาม: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม.
- Aristotle. (1684). *Nicomachean Ethics*. Book V. Hobbes. Leviathan.

- Brett. (2024). Developing Manly Courage. The Art of Manliness. Retrieved May 23, 2024, from <https://www.artofmanliness.com/2009/02/08/developing-manly-courage>.
- Edge, R. S. & Groves, J. R. (1999). *Ethics of health care: A guide for clinical practice* (2nd ed). New York: Delmon Publishers.
- W.T. Stace. (1965). *A Critical History of Greek Philosophy*. New York: Macmillan.